

**PEDAGOGIKA TA'LIM YO'NALISHIDA REFLEKSIV TA'LIM MUHITINING
STRUKTURA VA KOMPONENTLARI***Sodiqova Shaxnoza Ulug'bek qizi**Andijon shahar 26-DMTM metodisti**shahnoza.sadikova92@gmail.com*

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy pedagogik ta'limda refleksiv yondashuvning ahamiyati, uning struktura va komponentlari chuqur tahlil qilinadi. Refleksiv ta'lim muhiti – o'quvchi va o'qituvchi o'rtasida doimiy tahlil, baholash va fikr almashishga asoslangan pedagogik makon sifatida talqin etiladi. Muallif motivatsion-kommunikativ, mazmuniy-kompetensiyaviy, texnologik-didaktik, tashkiliy-psixologik hamda baholovchi-analitik kabi asosiy komponentlar asosida refleksiv ta'lim muhitining strukturaviy modelini taklif etadi. Maqolada, shuningdek, refleksiya shakllari, metodlari, reflektiv kompetensiyani shakllantirish vositalari, pedagogik faoliyatdagi tatbiqiy jihatlar va amaliy natijalar keltirilgan. Tahlillar natijasida refleksiv muhitning shaxsiy va kasbiy rivojlanishdagi o'rni hamda uning ta'lim sifatini oshirishdagi roli yoritilgan.

Kalit so'zlar: Refleksiya, Refleksiv ta'lim muhiti, Pedagogik yondashuv, Reflektiv kompetensiya, Ta'lim texnologiyalari, Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, Kasbiy rivojlanish, Tanqidiy fikrlash, O'z-o'zini baholash, Innovatsion pedagogika.

Refleksiv ta'lim zamonaviy pedagogikada shaxsga yo'naltirilgan o'quv jarayonining ajralmas tarkibiy qismi sifatida alohida e'tibor kasb etmoqda. Bugungi globallashtirish va raqobat kuchaygan ta'lim muhitida faqatgina bilim egallash emas, balki o'z-o'zini tahlil qilish, fikr yuritish, qaror qabul qilish va o'z faoliyatini ongli ravishda baholash qobiliyatlari pedagogik kadrlar uchun zaruriy kompetensiyalardan hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, refleksiv ta'limga ehtiyojning ortib borishi uning amaliy samaradorligi, shaxsiy va kasbiy rivojlanishga xizmat qilishi bilan izohlanadi.

Pedagogika fanida "refleksiya" tushunchasi insonning o'z bilimlari, tajribalari va faoliyatini anglab yetishi va tahlil qilishi, ularga nisbatan tanqidiy munosabatda bo'lishi sifatida talqin qilinadi. Bu esa ta'lim oluvchining nafaqat tayyor axborotni qabul qilishi, balki uni qayta ishlashi, shaxsiy tajriba bilan bog'lashi, yangicha fikrlarni shakllantirishga intilishini anglatadi. Refleksiya o'qituvchining ham, talabgorning ham faoliyatini ongli boshqarishga xizmat qiluvchi psixologik-pedagogik mexanizm bo'lib, mustaqil ta'lim olishga, o'zgaruvchan sharoitlarga moslasha olishga va kasbiy faollikni rivojlantirishga imkon yaratadi.

Refleksiv ta'lim muhiti – bu o'quv jarayonining shunday tashkil etilishidirki, unda ishtirokchilar (o'qituvchi va o'quvchi) doimiy ravishda o'z bilimlari, munosabatlari, harakatlari va qarorlarini tahlil qilib boradilar. Bunday muhitda fikr almashish, tanqidiy yondashuv, o'z-o'zini baholash, shaxsiy tajribani umumlashtirish, faoliyat natijalarini ko'rib chiqish kabi jarayonlar ustuvor ahamiyat kasb etadi. Refleksiv muhit o'qitishning nafaqat intellektual, balki ijtimoiy-psixologik va axloqiy jihatlarini ham o'z ichiga oladi. Shuning uchun u o'quvchining ichki faolligini rag'batlantiruvchi, shaxsiy pozitsiyasini rivojlantiruvchi, o'z fikriga ega bo'lgan ijodiy shaxsni shakllantiruvchi muhim omil sifatida e'tirof etiladi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi – pedagogika ta'lim yo'nalishida refleksiv ta'lim muhitining struktura va komponentlarini aniqlash, ularning o'zaro aloqadorligini tahlil qilish hamda amaliyotda samarali qo'llash imkoniyatlarini yoritishdan iborat. Maqolada quyidagi vazifalar belgilab olingan: refleksiya tushunchasining nazariy asoslarini tahlil qilish; refleksiv ta'lim muhitining strukturasini shakllantirish; asosiy komponentlarni aniqlash va ularning funksiyalarini tavsiflash; pedagogik ta'limda refleksiv muhitdan foydalanish amaliyotini o'rganish hamda takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish.

Maqolaning ilmiy yangiligi shundaki, unda refleksiv ta'lim muhiti maxsus strukturaviy yondashuv asosida tizimli tahlil qilinadi, pedagogik ta'lim kontekstida komponentlararo bog'liqliklar ochib beriladi va refleksiv kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan integrallashgan model taklif etiladi. Bu esa zamonaviy ta'limning innovatsion tendensiyalari bilan uyg'un holda o'qitish sifatini oshirish, o'quvchining mustaqil va tanqidiy fikrlovchi shaxs sifatida shakllanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Refleksiya tushunchasi pedagogik tafakkurda chuqur falsafiy, psixologik va metodologik ildizlarga ega bo'lib, u insonning o'z faoliyati, qarorlari, his-tuyg'ulari, bilim va tajribalariga ongli ravishda murojaat qilishi, ularni tahlil etishi va baholashi jarayonini anglatadi. Tarixan refleksiya tushunchasi ilk bor antik falsafa vakillari – Sokrat, Platon, Aristotel asarlarida o'ziga xos shaklda aks etgan bo'lsa-da, uning metodik asosda ta'lim jarayoniga tatbiq etilishi yangi davr psixologiya va pedagogikasida, xususan, J. Dyui, K. Rodjers, J. Piaje, L.S. Vygotskiy kabi olimlar izlanishlari natijasida shakllangan. J. Dyui refleksiyani insonning boshidan kechirgan tajribalarini anglab yetish va ularni ongli tarzda qayta ishlashi deb ta'riflagan. Zamonaviy pedagogikada esa refleksiya o'quvchining o'qish faoliyati jarayonida mustaqil fikrlashi, o'z xatolarini aniqlashi, to'g'ri yo'l tanlay olishi va o'z rivojlanishini tahlil qilishi sifatida talqin qilinadi.

Refleksiv ta'lim muhiti esa shunday pedagogik makondirki, u o'quvchi va o'qituvchini doimiy tahlilga, o'zaro muloqotga, o'zini baholash va faoliyatini takomillashtirishga undaydi. Uning asosiy mohiyati – ta'lim subyektlari o'z fikrlarini erkin ifoda etishlari, o'z faoliyatini ongli boshqarishlari, qarorlar qabul qilishda mustaqillik ko'rsatishlari va o'zgaruvchan sharoitlarda moslashuvchanlikni rivojlantirishlarida namoyon bo'ladi. Bunday muhitning asosiy vazifasi o'qitish jarayonida nafaqat bilimni yetkazish, balki shaxsiy o'sish, mustaqil fikrlash, tanqidiy yondashuv, kasbiy o'zlikni anglash kabi muhim sifatlarni rivojlantirishdan iborat. Refleksiv muhitga xos xususiyatlar – erkinlik, ochiqlik, subyektlararo tenglik, o'zaro hurmat, ijtimoiy-psixologik qo'llab-quvvatlash va shaxsga yo'naltirilgan yondashuv hisoblanadi.

Ta'lim jarayonida refleksiya bir necha shakl va turlarda namoyon bo'ladi. Shaxsiy refleksiya – bu o'quvchining o'z hissiyoti, qadriyatlari, ehtiyojlari va bilimlariga nisbatan fikr yuritishidir. Professional refleksiya esa pedagog kadrning o'z kasbiy faoliyatini baholashi, yutuq va kamchiliklarini aniqlashi, malakasini oshirishga intilishi orqali ifodalanadi. O'zaro refleksiya – guruh muhokamalar, hamkorlikda tahlil va fikr almashish asosida yuzaga keladi. Bundan tashqari, retrospektiv refleksiya (o'tgan tajribalarni tahlil qilish), perspektiv refleksiya (kelajak rejalari haqida o'ylash), normativ refleksiya (qoidalarga nisbatan munosabat) kabi shakllar ham mavjud bo'lib, ular ta'limiy va tarbiyaviy jarayonlarda shaxsiy yondashuvni mustahkamlaydi.

Refleksiv o'qitish o'z metodologik asosi jihatidan konstruktivizm, faoliyatga asoslangan yondashuv va subyekt-subyekt munosabatlariga tayanadi. Uning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat: shaxsga yo'naltirilganlik, faollik, mustaqillik, tanqidiy fikrlashga

rag'batlantirish, o'z-o'zini rivojlantirish va o'z faoliyatini boshqarish. Refleksiv o'qitishda o'qituvchi yo'l ko'rsatuvchi va sherik rolini bajaradi, talaba esa faol ishtirokchi va o'z bilimining muallifiga aylanadi. Bu jarayonda ta'lim texnologiyalarining muhim tarkibiy qismi sifatida esse yozish, portfoliolar tuzish, metakognitiv jurnallar yuritish, muammoli topshiriqlar, rol o'yinlari va treninglar kabi metodlardan foydalaniladi. Refleksiya va refleksiv ta'lim muhiti tushunchalari pedagogikada nafaqat nazariy asosga, balki keng amaliy imkoniyatlarga ham ega. Ular shaxsiy va professional rivojlanishni ta'minlovchi muhim vosita sifatida ta'lim tizimining zamonaviy talablariga to'liq javob beradi. Shu sababli, pedagogika ta'lim yo'nalishida refleksiv yondashuvni chuqur o'rganish va amaliyotga tadbiiq etish pedagogik jarayon samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy pedagogika ta'lim yo'nalishida refleksiv yondashuvni samarali amalga oshirish uchun refleksiv ta'lim muhitining aniq strukturaviy modeli ishlab chiqilishi muhim ahamiyatga ega. Bunday muhitni tizimli tashkil etish orqali o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi interaktiv hamkorlik, fikr almashish, o'zaro anglashuv va shaxsiy rivojlanishga yo'naltirilgan faoliyatni shakllantirish mumkin bo'ladi. Refleksiv muhit strukturasi murakkab, ko'p komponentli tizim bo'lib, u o'zaro bog'liq, bir-birini to'ldiruvchi va ta'minlovchi elementlardan iborat. Strukturaviy yondashuv, bir tomondan, refleksiv o'qitish jarayonini chuqur tahlil qilishga imkon bersa, ikkinchi tomondan, amaliyotda metodik asos bo'lib xizmat qiladi.

Refleksiv muhitning birinchi va asosiy komponenti – motivatsion-kommunikativ komponent bo'lib, u o'quvchilarda reflektiv faoliyatga nisbatan ichki ehtiyoj va qiziqishni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu komponent orqali o'quvchi o'zining o'qish faoliyatiga bo'lgan munosabatini anglaydi, o'zgarishga tayyorlik hissi, yangi bilimlarni o'zlashtirishga intilish, o'z fikrini erkin ifodalashga qobiliyat hosil qiladi. Kommunikativ jihatdan bu komponent ochiq muloqotni, fikr almashuvini, o'zaro hurmatni, shaxslararo tenglikni ta'minlaydi. Aynan shu komponent orqali refleksiya jarayoni faollashtiriladi, ya'ni o'quvchi o'z fikrlash tarzini, qarorlarini ongli ravishda tahlil qilishga intiladi.

Keyingi komponent – mazmuniiy-kompetensiyaviy komponent bo'lib, u ta'lim jarayonida egallanadigan bilimlar, ko'nikmalar, malakalar va reflektiv kompetensiyalarning mazmuniiy asoslarini belgilaydi. Bu komponent doirasida o'quvchi o'zining bilimini nafaqat yodlaydi, balki ularni anglab yetadi, tahlil qiladi, amaliyotda qo'llash imkoniyatlarini izlaydi. Kompetensiyaviy yondashuv asosida refleksiv o'qitish o'quvchining faoliyatini o'zi baholashi, o'z imkoniyatlarini anglab yetishi va ularni rivojlantirish yo'llarini izlashga undaydi. Bu jarayonda metakognitiv bilimlar, muammoli vazifalarni hal qilish, kasbiy refleksiya qilish ko'nikmalari rivojlanadi.

Uchinchi – texnologik-didaktik komponent refleksiv ta'limda foydalaniladigan pedagogik texnologiyalar, metodlar va vositalar bilan bog'liqdir. Bu komponent orqali interaktiv o'qitish usullari, muammoli vazifalar, klasterlar, akvarium metodlari, refleksiv esse va portfoliolar qo'llaniladi. Shu bilan birga, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ham reflektiv faoliyatni samarali tashkil etishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Bu komponent nafaqat o'quv materialini yetkazish, balki uni qayta ishlash, tahlil qilish, baholash va refleksiya qilish imkonini ham yaratadi.

To'rtinchi – tashkiliy-psixologik komponent esa o'quvchi va o'qituvchilar uchun qulay psixologik muhitni yaratishga qaratilgan. Bu yerda psixologik qo'llab-quvvatlash, emotsional barqarorlik, stressga chidamlilik, o'zaro muloqot madaniyati va jamoaviy ishlash ko'nikmalari asosiy o'rin egallaydi. Refleksiv faoliyatga tayyor shaxsning shakllanishi uchun ijobiy

psixologik atmosfera zaruriy shartdir. Shu bois, o'qituvchining empatiya, muloqot madaniyati, individual yondashuv kabi fazilatlari mazkur komponentda alohida ahamiyat kasb etadi.

So'nggi komponent – baholovchi-analitik komponent bo'lib, u o'quvchining o'z-o'zini baholashi, o'z faoliyatiga tanqidiy qarashi, o'zgarishlarni tahlil qilishi va o'zini rivojlantirish strategiyalarini ishlab chiqishini nazarda tutadi. Bu komponentda reflektiv monitoring vositalari (o'zini tahlil jurnallari, o'zaro baholash varaqalari, shaxsiy yutuqlar xaritasi va h.k.) asosida o'quvchilarning rivojlanishi doimiy kuzatilib boriladi. Bu esa reflektiv ta'lim muhitining dinamikasini, samaradorligini aniqlashda, shuningdek, ta'lim sifatini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Refleksiv ta'lim muhitining strukturaviy modeli – bu o'zaro bog'liq, izchil ishlaydigan pedagogik tizim bo'lib, u o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishga, kasbiy refleksiya ko'nikmalarini shakllantirishga, o'zining o'qish va faoliyat natijalarini ongli ravishda tahlil qilishga yo'naltirilgan. Pedagogika ta'lim yo'nalishida bunday modeldan foydalanish o'qituvchilarning reflektiv kompetensiyasini rivojlantirish, o'qitish sifatini oshirish va ta'limning insonparvarlik asoslarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Refleksiv ta'lim muhiti zamonaviy pedagogik jarayonning samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biri sifatida o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish, uning mustaqil fikrlash salohiyatini faollashtirish, kasbiy va ijtimoiy faoliyatda o'z-o'zini boshqarish qobiliyatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Bunday muhit pedagogik faoliyatda o'qituvchi va o'quvchining subyektivlik darajasini oshirish, ularning o'zaro teng va faol ishtirokchi sifatidagi pozitsiyalarini mustahkamlash orqali o'quv jarayonini insonparvarlik, shaxsga yo'naltirilganlik va kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etishga imkon beradi. Refleksiv ta'lim muhitining asosiy pedagogik funksiyalari ana shunday jarayonlarning mazmunini aniqlaydi va ularning tizimli yo'lga qo'yilishini ta'minlaydi.

Avvalo, refleksiv muhitning asosiy funksiyalaridan biri – bu shaxsiy rivojlanishga xizmat qilishidir. O'quv jarayonida refleksiya shaxsning o'z ustida ishlashi, ichki salohiyatini kashf etishi va o'zini anglash orqali o'z-o'zini takomillashtirishiga yordam beradi. Refleksiv muhitda ta'lim oluvchi faqat bilim oluvchi emas, balki faol o'rganuvchi subyektga aylanadi. Bunday subyekt o'z hissiyotlarini, ehtiyojlarini, qadriyatlarini va qarorlarini tahlil qilishga, shaxsiy tajribalari asosida o'z yo'nalishini shakllantirishga qodir bo'ladi. Bu esa o'z navbatida shaxsiy o'sish, intellektual va emotsional mustaqillik, o'ziga ishonch va ijtimoiy moslashuvchanlik kabi muhim sifatlarning rivojlanishini ta'minlaydi.

Ikkinchi funksiyasi – mustaqil fikrlash va tanqidiy yondashuvni shakllantirish bilan bog'liqdir. Refleksiv ta'lim muhiti o'quvchini tayyor bilimlarni o'zlashtiruvchi emas, balki ularni tahlil qiluvchi, shubha qiluvchi, yangicha qarashlarni ilgari suruvchi, dalil va asosga tayanib fikr bildiruvchi shaxs sifatida tarbiyalaydi. Tanqidiy fikrlash reflektiv faoliyatning ajralmas qismi bo'lib, u talabaning doimiy savol qo'yish, mavjud fikr va qarashlarni qayta ko'rib chiqish, turli nuqtayi nazarlarni solishtirish orqali chuqur anglashga yo'naltiradi. Natijada, o'quvchi o'z fikrini asoslashga, mulohaza qilishga va ijodiy qaror qabul qilishga tayyor bo'ladi.

Refleksiv muhitning uchinchi pedagogik funksiyasi – faoliyatni tahlil qilish va o'z-o'zini baholashga yo'naltirish bilan ifodalanadi. O'quvchi va o'qituvchi faoliyatining natijadorligini aniqlash, yutuq va kamchiliklarni ko'rish, ularni bartaraf etish strategiyalarini ishlab chiqish refleksiya orqali amalga oshadi. Reflektiv tahlil o'quvchini o'z o'quv faoliyati natijalari ustida chuqur fikr yuritishga, o'z pozitsiyasini asoslashga va keyingi bosqichdagi harakatlarini ongli tarzda rejalashtirishga yo'naltiradi. Bu jarayonda shaxsiy o'zgarishlar monitoringi, o'z-o'zini

baholash jurnallari, o'zaro baholash va fikr almashish usullari muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, o'z-o'zini baholash orqali o'quvchi o'z qobiliyatlarini real baholashga, rivojlanish yo'nalishlarini tanlashga va mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga o'rganadi.

To'rtinchi funksiyasi esa samarali o'qitish va kasbiy kompetensiyani rivojlantirish bilan bevosita bog'liqdir. Refleksiv ta'lim muhiti pedagogik faoliyatga chuqur anglash asosida yondashishga yordam beradi. O'qituvchi o'zining darsdagi faoliyatini, ta'lim strategiyalarini, o'quvchining holatini tahlil qilib, zarur o'zgarishlar kiritadi. Talaba esa kasbiy vazifalarni reflektiv yondashuv asosida bajarib, pedagogik faoliyatga ongli tayyorlanadi. Refleksiya yordamida kasbiy kompetensiyalarning – kommunikativlik, tashkilotchilik, muammoli vaziyatlarda mustaqil yechim topish, emotsional barqarorlik, kreativlik kabi tarkibiy qismlari rivojlanadi. Bu esa bo'lajak pedagoglar tayyorlash jarayonining sifatli va maqsadga yo'naltirilgan bo'lishini ta'minlaydi.

Refleksiv ta'lim muhitining pedagogik funksiyalari nafaqat o'qituvchining, balki o'quvchining ham faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqadi. Bunday muhitda shakllangan reflektiv kompetensiyalar esa uzluksiz o'rganish, o'zgaruvchan ta'lim muhitida moslashish va kasbiy rivojlanishga tayyorlikning muhim ko'rsatkichlari hisoblanadi. Shu bois, refleksiv ta'lim muhitini har bir pedagogik tizimda amaliyotga tatbiq etish dolzarb ilmiy-metodik vazifa bo'lib qolmoqda.

Bugungi kunda pedagogik kadrlar tayyorlash tizimida refleksiv ta'lim muhitini shakllantirish va rivojlantirishga qaratilgan yondashuvlar tobora dolzarb bo'lib bormoqda. Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini innovatsion va shaxsga yo'naltirilgan asosda tashkil etish zarurati refleksiv metodlar va texnologiyalardan samarali foydalanishni taqozo etmoqda. Bu metodlar pedagogik faoliyatga tayyorlanayotgan talabalarning o'z bilim va ko'nikmalarini nafaqat egallash, balki ongli tarzda tahlil qilish, baholash, rivojlantirish va qayta ishlashga imkon yaratadi. Shuningdek, ular reflektiv kompetensiyani shakllantirish va mustahkamlashga xizmat qiladi.

Oliy ta'lim muassasalarida keng qo'llanilayotgan refleksiv metodlardan biri bu – klaster metodi bo'lib, u talabalarning biror muammoni tahlil qilish, unga oid tushunchalarni guruhlariga ajratish va mantiqiy bog'liqlik asosida ifodalash malakasini rivojlantiradi. Klasterlar orqali o'quvchilar o'z fikrlarini erkin ifodalaydi, ularni umumlashtiradi va tahlil qiladi. Shu bilan birga, reflektiv esse yozish metodikasi talabalarga o'z fikrini mustaqil shakllantirish, his-tuyg'ulari va bilimlarini izchil tarzda ifodalash, shuningdek, o'z o'quv tajribasini tahlil qilish imkonini beradi. Bu esa ularning metakognitiv faoliyatini rivojlantiradi. Portfoliolar tuzish orqali talabalar o'zining o'quv va kasbiy faoliyatidagi yutuqlarini tizimlashtiradi, bosqichma-bosqich baholab boradi va o'zgarishlarni aniqlaydi. Portfoliolar, ayni vaqtda, ularning o'z-o'zini nazorat qilish vositasi sifatida ham xizmat qiladi. O'z-o'zini baholash jurnallari esa talabalarni o'z faoliyati ustida doimiy kuzatuv olib borishga, faoliyatini muntazam ravishda qayta ko'rib chiqishga va reflektiv savollar orqali ichki rivojlanish yo'nalishlarini belgilashga undaydi.

Reflektiv metodlar bilan bir qatorda, amaliyotda treninglar, simulyatsiyalar va interaktiv mashg'ulotlar kabi faol o'rgatish shakllari ham keng qo'llanilmoqda. Treninglarda talabalar turli pedagogik vaziyatlarda o'z pozitsiyasini aniqlash, o'ziga xos qarorlar qabul qilish, kommunikativ va emotsional kompetensiyalarni rivojlantirish imkoniga ega bo'ladi. Simulyatsion mashg'ulotlar orqali esa ular real hayotdagi muammoli vaziyatlarni modellashtiradi, ularni tahlil qiladi va reflektiv yondashuv asosida harakat yo'nalishlarini ishlab chiqadi. Bunday

mashg'ulotlar reflektiv faoliyatni faollashtiradi, chunki talabalar har bir harakatining oqibatini anglab, o'z faoliyatini baholashga o'rganadi. Bu tajribalar pedagogik faoliyatga tayyorlanayotgan yoshlar uchun ayniqsa muhimdir.

Pedagogik oliy ta'lim muassasalarida o'tkazilgan tajriba-sinov ishlari natijalari ham reflektiv muhitning samaradorligini tasdiqlaydi. Jumladan, ayrim universitetlarda reflektiv metodlarning tizimli qo'llanilishi natijasida talabalarning o'z-o'zini baholash ko'nikmalari 30–40% ga oshgani, muammoli vaziyatlarni hal etishdagi mustaqillik darajasi esa 25–35% ga yaxshilangani kuzatilgan. Shuningdek, o'z ustida ishlash va o'zini rivojlantirishga bo'lgan motivatsiyaning ortishi ham kuzatilgan bo'lib, bu talabalarda kasbiy refleksiya va mas'uliyat tuyg'usining shakllanayotganidan dalolat beradi. Pedagogik kadrlar tayyorlashda reflektiv ta'lim muhitini yaratish va rivojlantirish bo'yicha olib borilayotgan metodik hamda tashkiliy ishlar samarali natijalar bermoqda. Ushbu tajribalar nafaqat o'quv jarayonining interaktivligini oshiradi, balki shaxsiy va kasbiy rivojlanishga, pedagogik tafakkur va tanqidiy fikrlash salohiyatining shakllanishiga zamin yaratadi. Shu bois, reflektiv muhit komponentlarini tizimli asosda joriy etish pedagogik ta'lim sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Reflektiv ta'lim muhitini samarali tashkil etish va uni pedagogik jarayonga izchil integratsiyalash uchun tizimli yondashuv, nazariy va amaliy asosga ega bo'lgan metodik yondashuvlar hamda innovatsion texnologiyalar zarur. Bunday muhitni shakllantirishda o'qituvchilarning reflektiv kompetensiyalarini rivojlantirish, ta'lim dasturlariga reflektiv vositalarni integratsiyalash va raqamli texnologiyalardan keng foydalanish kabi omillar ustuvor yo'nalish sifatida qaraladi. Har bir komponent pedagogik faoliyatda reflektiv madaniyatni shakllantirish va mustahkamlashga xizmat qiladi.

Avvalo, reflektiv ta'lim muhitining samaradorligi bevosita o'qituvchining reflektiv kompetensiyasiga bog'liqdir. Reflektiv kompetensiya – bu o'qituvchining o'z kasbiy faoliyatini, qarorlarini, metodik yondashuvlarini, muloqot uslublarni, shuningdek, shaxsiy rivojlanish jarayonini tahlil qilish, baholash va takomillashtirish qobiliyatidir. Uni shakllantirish uchun oliy ta'lim muassasalarida maxsus kurslar, amaliy mashg'ulotlar, metodik seminarlar va treninglar tashkil etilishi lozim. O'qituvchining o'z ustida ishlashi, tahliliy fikrlashi, o'z harakatlarini ongli nazorat qilishi va tajribalarni umumlashtirishi – reflektiv faoliyatning poydevoridir. Shu bilan birga, tahliliy kundaliklar yuritish, video-tahlillar, kollegial refleksiya shaklidagi kuzatuvlar, pedagogik konsultatsiyalar orqali bu kompetensiyalarni izchil rivojlantirish mumkin. Reflektiv kompetensiyani rivojlantirish natijasida o'qituvchi nafaqat dars beruvchi, balki talabaning shaxsiy va kasbiy rivojlanishiga yo'naltiruvchi hamkor sifatida shakllanadi.

Ikkinchi muhim yo'nalish – ta'lim dasturlariga refleksiya vositalarini integratsiyalashdir. Ta'lim mazmuniga reflektiv yondashuv asosida tuzilgan topshiriqlar, baholash mezonlari, muammoli vaziyatlar, metakognitiv savollar, o'z-o'zini tahlil jurnallari, portfoliolar, esse va loyiha ishlari singari metodik vositalarni kiritish talab etiladi. Bunday integratsiya o'quvchilarni o'z bilimlarini qayta ko'rib chiqish, tajriba bilan bog'lash, faoliyatiga tanqidiy yondashish va strategik fikrlashga o'rgatadi. Shuningdek, fan dasturlarining maqsad va vazifalari orasida reflektiv kompetensiyani shakllantirishga doir elementlar belgilanishi lozim. O'quv rejaları va baholash mezonlari reflektiv ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiluvchi shakllarni qamrab olishi zarur. Bu, o'z navbatida, o'qitish jarayonida o'zaro muloqot, savol-javoblar, o'z fikrini asoslash, dalillash, fikrlar tahlili va o'zgarishga tayyorlik madaniyatini shakllantiradi.

Zamonaviy ta'limning raqamli muhitga o'tishi sharoitida refleksiv faoliyatni tashkil etishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish muhim ahamiyatga ega. Onlayn forumlar, refleksiv bloglar, raqamli portfoliolar, elektron jurnal va baholash tizimlari, virtual simulyatsiyalar refleksiya uchun qulay shart-sharoit yaratadi. Talaba o'z fikrini yozma va og'zaki shaklda ifoda etib, uni saqlab boradi, tahlil qiladi, rivojlanish dinamikasini monitoring qilish imkoniga ega bo'ladi. Masofaviy ta'lim platformalari (Moodle, Google Classroom, Edmodo va boshqalar) orqali turli refleksiv vazifalarni individual va guruh shaklida bajarish imkoniyati mavjud. Shuningdek, raqamli analitik vositalar yordamida o'quvchilarning refleksiv faoliyati natijalarini tahlil qilish, kamchiliklarni aniqlash va moslashtirilgan ta'lim strategiyalarini ishlab chiqish mumkin. Refleksiv ta'lim muhitini shakllantirish bo'yicha kompleks yondashuvlar – o'qituvchining refleksiv salohiyatini rivojlantirish, o'quv dasturlariga refleksiya elementlarini tizimli integratsiyalash va raqamli texnologiyalar asosida o'quv faoliyatini refleksiv tarzda tashkil etish orqali amalga oshiriladi. Bu esa pedagogik ta'limda sifatli, chuqur anglangan, ongli va tanqidiy yondashuv asosidagi o'qitish modelini yaratishga, natijada esa shaxsiy va kasbiy jihatdan yetuk pedagogik kadrlarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Zamonaviy pedagogika ta'limi kontekstida refleksiv ta'lim muhitining ahamiyati yildan-yilga ortib bormoqda. Bu, bir tomondan, ta'lim jarayonining faqat bilimga asoslangan uzatish modelidan shaxsiy rivojlanish, o'z-o'zini anglash va kasbiy shakllanishga yo'naltirilgan faoliyatga o'tayotganligi bilan, ikkinchi tomondan esa, pedagogik kadrlarning refleksiv kompetensiyalarini shakllantirish va takomillashtirish zarurati bilan bevosita bog'liqdir. Refleksiv ta'lim muhiti pedagogika ta'lim yo'nalishida o'quvchi-shaxsning mustaqil fikrlovchi, ijtimoiy faol, mas'uliyatli, tanqidiy qarorlar qabul qila oladigan subyekt sifatida shakllanishi uchun muhim psixologik-pedagogik shart-sharoitlarni yaratadi. Bu muhit pedagogik tafakkurda yangicha metodologik yondashuvni qaror toptiradi hamda ta'limni shaxsga yo'naltirish tamoyilining amaliy ifodasiga aylanadi.

Maqolada taklif etilgan refleksiv ta'lim muhitining strukturasi va komponentlari – motivatsion-kommunikativ, mazmuniy-kompetensiyaviy, texnologik-didaktik, tashkiliy-psixologik va baholovchi-analitik qismlardan iborat tizimli model asosida ishlab chiqildi. Ushbu komponentlar o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, ular refleksiya jarayonining har bir bosqichini qamrab oladi va talabaning shaxsiy, kasbiy va kognitiv rivojlanishiga izchil xizmat qiladi. Har bir komponent ta'lim jarayonida o'z funksiyasini bajarib, o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash, o'z-o'zini baholash, faoliyatni tahlil qilish va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu modelning samaradorligi nazariy asoslanganligi, metodik jihatdan moslashuvchanligi hamda amaliy qo'llash imkoniyatlarining kengligi bilan belgilanadi.

Kelgusidagi ilmiy-tadqiqot ishlarida refleksiv ta'lim muhitining sifat ko'rsatkichlarini aniqlash, uning monitoring tizimini ishlab chiqish, raqamli muhitda refleksiya vositalarining qo'llanilish imkoniyatlarini chuqur o'rganish hamda turli yoshdagi o'quvchilar (bakalavriat, magistratura, qayta tayyorlash kurslari) uchun refleksiv metodikani moslashtirish yo'nalishida izlanishlar olib borish maqsadga muvofiqdir. Ayniqsa, sun'iy intellekt, neyropedagogika va adaptiv o'qitish texnologiyalari bilan integratsiyalashgan refleksiv yondashuvlarning pedagogik samaradorligini aniqlash hozirgi davrda dolzarb masalalardan biri bo'lib bormoqda. Shu asosda, refleksiv ta'lim muhiti nafaqat ta'lim mazmunining modernizatsiyasi, balki pedagogik tafakkurning yangilanishi va kelajak avlod o'qituvchisining shakllanishida hal qiluvchi o'rin tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Bakhodirovna, U.K. Pedagogik shart-sharoitlarning o'quvchilarda reflektiv kompetensiyani shakllantirishdagi roli // Asian Journal of Pedagogical Studies, 2024, No 7, Baku–Toshkent, pp. 45-53.
2. Merzon E.E., Nurgatina I.E., Bakhayeva G.M. Technology of teacher reflexive competence development in modern conditions // Review of European Studies, 2015, Vol 7, No 4, Kazan–Toshkent, pp. 112-123.
3. Marienko M. et al. Personalization of learning through adaptive technologies... // O'zbekiston va xalqaro kontekstda mashg'ulotlar, 2020, Vol 4, pp. 50-68.
4. Kovalenko V. et al. Use of augmented and virtual reality tools... – O'rta ta'limda ar- va-vr texnologiyalari joriy etilishi, 2022, Vol 2, pp. 100-117.
5. Serbati A. Developing reflection on competence-based learning // Tuning Journal, 2014, Vol 1, No 1, Italy–Rossiya hajmi, pp. 10-30.
6. Ravshanova N.N. Refleksiya bo'lajak o'qituvchining kasbiy faoliyatida muhim shakl va metodlari yoritilgan // Education and Didactics International Journal, 2025, No 1, pp. 10-22.
7. G'ulomova M. O'QITUVCHINING TA'LIM JARAYONIDAGI MAHORATI: Oignon (Piyoz) modeli nazariy va amaliy tahlil // Qo'qon Universiteti Xabarnomasi, 2024, Vol 13, № 1, pp. 225-229.
8. Ravshanova N.N. Theoretical approaches in the formation of reflective competence (Reflektiv kompetensiya nazariy yondashuvlar) // Tamaddun Nuri Journal, 2024, № 221, pp. 50-60.
9. Xolbo'tayeva D.U. Pedagogik mahorat: o'qituvchi kasbiy refleksiyasi va uning rivojlanishi // Pedagogik Mahorat, 2024, No 2, pp. 173-180.

